

Yöntem ve Uygulamada Direkli ve Diğer Mağara Kazılarına Genel Bir Bakış

Cevdet Merih Ereğ*

Öz

Kazı alanları, arkeoloji biliminin laboratuvarları ve veri kaynaklarıdır. Her kazı alanının kendine özgü uygulamaları vardır. Bu uygulamalar göz önünde bulundurularak farklı kazı yöntemleri geliştirilmiş, ilerleyen teknolojik araç ve gereçler vasıtasıyla halen geliştirilmeye devam edilmektedir. Sit alanı dinamikleri, kazının nasıl yapılması gerektiğine karar vermede önemli rol oynar. “Yatay Plan Kazıları” ve “Dikey Plan Kazıları” olarak iki farklı sistematik içinde gerçekleştirilen kazılar sonucunda elde edilecek veriler ve veriye ulaşmadaki hız değişkenlik gösterir. “Yatay Plan Kazıları”nda hedef genellikle geniş plan karelerde yaşamın tüm unsurlarının bir arada, aynı düzlemde ortaya çıkarılmasına dayalı olduğu için stratigrafide oturma tabakalarının net bir şekilde görünür hale gelmesini; “Dikey Plan Kazıları”nda ise hedef birkaç birbirine bitiş plan karede yukarıdan aşağıya doğru kazı yaparak kültür tabakalarının hızlıca tespit edilmesini sağlar. “Step Trench” genellikle höyüklerde uygulanan “Dikey Plan Kazı” yöntemlerinden biridir, fakat mağara kazılarında da uygulanabilir. Anadolu arkeolojisinin zengin kaynakları arasında mağara, büyük ya da küçük ölçekli höyük ve büyük ölçekli kent kazıları olduğundan, yukarıda söz edilen farklı kazı yöntemleri uygulanabilmektedir. Bu kazı yöntemlerinin hangisinin yapılmasına karar vermede yerleşimin kültür dolgununun yapısı da önemli bir belirleyicidir. Bu makalenin amacı az sayıdaki kazılarla sürdürülmeye çalışılan mağara arkeolojisinin yatay plan kazısıyla gerçekleştirildiğinde elde edilecek verilerin değerlendirmedeki avantajlarını Direkli Mağarası Kazıları özelinde ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Mağara Arkeolojisi, Yatay Plan Kazıları, Kahramanmaraş, Direkli Mağarası, Epi-paleolitik.

A General Assessment of Direkli and Other Cave Excavations at Methodology and Practice

Abstract

Excavation sites are laboratories and data sources of archaeological science. Each archaeological site has its own specific excavation practices. Taking this situation into consideration, different excavation methods have been developed and continue to improve thanks to technological tools and equipment. Site dynamics play an important role in deciding an excavation method. As a result of excavations carried out in different systematics as “Horizontal Plan Excavations” and “Vertical Plan Excavations”, both the data to be obtained and the speed of accessing the data vary. Since the aim of “Horizontal Plan Excavations” is based on revealing together of life elements, on the same plane, in wide-plan squares, it provides that the settlement layers in the stratigraphy are clearly visible; in “Vertical Plan

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, cevdet.ereğ@hbv.edu.tr ORCID: 0002-0259-5111

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Excavations”, the target is to quickly detect cultural layers by excavating from top to bottom in several adjacent plan squares. “Step Trench” as “Vertical Plan Excavation” is methods applied in mounds, but it can also be applied in cave excavations. Since cave, large or small-scale mound and large-scale city excavations are among the rich resources of Anatolian archeology distinct excavation methods mentioned above, can be applied. The cultural deposit structure of settlements is an also important determinants in deciding which of these excavation methods to use. The aim of this article is to reveal the advantages of evaluating the data obtained when cave archeology, which is tried to be continued with a small number of excavations, is carried out with a horizontal plan excavation, specifically in the Direkli Cave. Excavations.

Keywords: Cave Archaeology, Horizontal Excavations, Kahramanmaraş, Direkli Cave, Epi-paleolithic.

Giriş

Arkeoloji biliminin ana veri kaynağı kazılar ve kazılar sonucu ele geçen antropojenik, faunal, floral ve jeolojik her türlü unsurdur. Höyük kazıları, orta ve büyük ölçekteki kent kazıları ve mağara kazılarının her birinde materyal kültür verilerine esas olarak “kazı” eyleminin gerçekleştirilmesiyle ulaşılır ancak bu verilere ulaşmak için de bunların her birinde farklı yöntemler kullanılır. Bunun sebebi olarak her bir özelleşmiş sit alanının tabakalanma durumuna göre farklı teknikler uygulanması gösterilebilir. Ayrıca kazının, ilgili olduğu dönemin jeolojik özelliklerine, insan ve onunla ilişkili materyallerin türlerine göre de yöntemleri ve sistematikleri belirlenir ve/veya belirlenmelidir. Arkeolojik sitelerin içinde buldukları manzaraları gözümüzün önüne getirdiğimizde, süreç içinde kazı uygulamalarının değişimi kaçınılmazdır.

Paleolitik Çağ Açık Hava İstasyonu ve/veya Mağara İçi Yerleşimleri

Söz konusu Jeolojik Dönem Pleistosen'dir ve buzul-buzul arası dönemler dünya üzerinde hâkim jeomorfolojik ve klimatolojik yapıları ifade eder. Yaşam alanı eğer buzul arası dönemlere denk gelen bir süreç içindeyse ve daha çok ekvatora yakın alanlardaysa insanlar genellikle açık hava istasyonlarında yaşamıştır. Buzul döneminin içindeyse yerleşim, çoğunlukla mağaraların içinde gerçekleşmiştir. Eğer yerleşim açık hava istasyonuydu, bu yaşam alanlarında yapı unsurlarına nadiren rastlanacağı için insana ait tüm üretilen ve tüketilen materyallerin bulunma alanını çevreleyen bir sınırdır. Bu sebeple kalıntıların olduğu yerde, son kullanıldıkları veya tüketildikleri halleriyle ele geçmeleri zordur. Çünkü bu materyaller, doğanın taşıma, sürüklenme ve diğer tüm etkilerine açıktır. Bununla birlikte üzerlerinin kum, toprak ve diğer doğal materyallerle kapanması hızlı olacaktır. Böyle bir istasyonun kazısının yapılmasında uygulanacak yöntem, mutlaka özelleşmiş bir tekniği içermelidir. Eğer yaşam alanı mağara içi olarak seçilmişse, tüm antropojenik unsurlarla birlikte mağara içine taşınan veya taşınmış her türlü doğal unsur, kendini sınırlayan mağara duvarları içinde kalacaktır. Bu tip yaşam alanlarındaki birikme daha hızlı, ancak üzerlerinin kapanma süreci daha yavaş olacaktır. Çünkü mağaraların içi doğal aşındırıcılara daha kapalıdır. Bu sebeple bir mağara yerleşiminin 1 cm'lik birikim süresi ile açık hava istasyonunun aynı kalınlıktaki birikim süresi çok farklı olacaktır. Bununla birlikte açık hava istasyonlarının buluntularının yatay dağılım yüzeyi, mağaradakilerden daha geniş olacaktır.

Paleolitik Çağ ve Epi-paleolitik Dönem açık hava ve mağara yerleşimlerinde uygulanan kazı yöntemleri zaman içerisinde değişim ve gelişim göstermiştir. Bunların tarihsel süreç içinde gelişimine göz atmak, söz konusu yerleşimlerdeki çalışmaları anlamak için faydalı olacaktır.

Anadolu'daki Paleolitik ve Epi-paleolitik Kazıları

İçinde barındırdığı kültürlerin kronolojik dizinine göre Anadolu arkeolojisi içinde tanımlanan mağaralardan biri Yarımburgaz Mağarası'dır. Keşfedilmesi 1845 yılına dayanan Yarımburgaz Mağarası'nda¹ yapılan kazılar dört ayrı zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. R. Hovasse ve arkadaşları tarafından 1927 yılında mağarada çok sayıda sondaj çukuru açılmasına rağmen amaçları olan ana kayaya ulaşamamışlardır². Sistemli ilk kazılar 1959'da Şevket Aziz Kansu ve İsmail Kılıç Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir³. Ancak bu kazıya ilişkin hiçbir materyal günümüze ulaşmamıştır. Daha sonra Kansu, Kökten ve Dolunay 1964-65 yıllarında tekrar kazılara devam etmişlerdir. 1965'ten 1986'ya kadar yeni bir kazı yapılmamış, 1986'da Özdoğan'ın yönetiminde kazılar tekrar başlatılmıştır⁴. Daha sonra üç sezonluk yeni bir kazı süreci Arsebük ve Howell yönetiminde Yarımburgaz Mağarası'nda gerçekleştirilmiştir⁵. Söz konusu kazıların bir kısmı yatay sayılabilecek düzeydeki kazılardır ki bu kazılar 2,5 x 2,5 metre ölçülerinde yapılmıştır. Ancak tüm mağara dolgusunu yatay planda görebilmeyi sağlayan ve planimetrik⁶ olarak gerçekleştirilen bir sistemin kullanıldığı, kazı rapor ve makalelerinde kaydedilmemiştir. Buna karşın döneminin önemli mağara kazılarından olan Yarımburgaz Mağarası kazılarının gerçekleştirilmiş olması, yatay ve dikey kazıların gelişmesine olanak tanımıştır. Yarımburgaz Mağarası kazıları Türkiye Trakya'sının en erken kültürlerine ve faunasına ilişkin örneklerin birlikte ele geçmesini sağlaması açısından önemli ve tarihi bir çalışmadır⁷.

Anadolu arkeolojisinde hiç kuşkusuz ki en büyük keşiflerden biri Antalya ili Döşemealtı ilçesi, Yağca köyü sınırları içinde kalan Karain Mağarası'dır. 1945 yılında Kökten tarafından keşfedilen ve kazıları çeşitli aralıklarla önce kendisi, 1985-2014 yılları arasında Işın Yalçınkaya⁸ tarafından gerçekleştirilmiş olup 2015'den itibaren de Harun Taşkıran tarafından gerçekleştirilmektedir. B Gözü'ndeki kazılar haricinde dikey kazı yöntemiyle gerçekleştirilmiş Karain Mağarası E Gözü kazıları, Alt ve Orta Paleolitik Dönemlerin, B Gözü ise hem Paleolitik Dönem hem de Epi-paleolitik Dönemin kültürel stratigrafisini ortaya koymuş, dolayısıyla Toros Dağ silsilesi üzerinde "tip sit istasyonu" olarak kaydedilmiştir.

Antalya ili Döşemealtı ilçesi Yağca köyü sınırları içinde kalan Öküzini Mağarası kazıları, 1956 yılında önce Kökten (1959)⁹ tarafından, daha sonra Yalçınkaya'nın bilimsel danışmanlığı altın-

1 Arsebük-Howell-Özbaşaran 2010, 11.

2 Hovasse 1927; Arsebük-Howell-Özbaşaran 2010, 12.

3 Kansu 1972, 22.

4 Arsebük-Howell-Özbaşaran, 2010; Özdoğan, 1987.

5 Arsebük-Howell-Özbaşaran 1990; Arsebük-Howell-Özbaşaran, 1991.

6 Planimetrik kazı: Kazı alanının birer m²lik alanlara kuzey-güney/doğu-batı akslarında koordinat sistemi yardımıyla bölünmesi; her bir m², içindeki tüm materyallerin olduğu yerde korunarak, x, y ve z koordinatlarının alınıp milimetrik kâğıtlara yerleştirilmesi ve bu işlemin de m² genelinde 3'er cm derinliklerde yapılmasıyla gerçekleştirilir. Her bir m²'nin yan yana ve aynı düzleme getirilerek kazılarının gerçekleştirilmesiyle materyallerin hem yatay hem de dikey dağılımları kaydedilebilmektedir.

7 Günümüzde Türkiye Trakya'sına ilişkin hâlâ en erken Paleolitik Çağ verileri Yarımburgaz Mağarası Kazılarından bilinmektedir.

8 Yalçınkaya 1986.

9 Kökten 1959.

da Antalya Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda 1990'dan 1999 yılına kadar devam ettirilmiştir¹⁰. Söz konusu mağaranın kazıları da genel olarak dikey plan karelerde¹¹ gerçekleştirilmiş ancak sadece “mezarlık alanı” olarak adlandırılmış plan karelerde “yatay kazı”lar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu mağara Anadolu'da ilk stratigrafik Epi-paleolitik Dönem kazısıdır ve “dönemi” Anadolu'da tanımlayan mağara olma özelliğindedir.

Diğer bir mağara kazısı ise Hatay ili, Samandağ ilçesi, Mağaracık köyü sınırları içinde yer alan Üçağzlı Mağarası'dır. Söz konusu mağarada 1988-1990 yıllarında Angela Minzoni Déroche¹², 1997-1999 yılları arasında Hatay Müze Müdürlüğü Başkanlığı¹³, 2000-2019 yılları arasında Erksin Güleç tarafından kazılar gerçekleştirilmiş ve 2020 yılından itibaren de İsmail Baykara başkanlığındaki ekipler tarafından kazılar devam ettirilmektedir. Üçağzlı Mağarası I kazılarında da dikey plan kazıları gerçekleştirilmiş ve Anadolu arkeolojisi içerisinde Öncül Üst Paleolitik (Ahmerian) olarak tanımlanmıştır.

Dönem olarak her ne kadar Paleolitik Çağ ve hemen sonrası ile ilişkili olmasa da Suluin Mağarası 2007-2014 yılları arasında Taşkıran¹⁴ (2008-2016) başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılmıştır. Suluin Mağarası'nın hemen önündeki terasta gerçekleştirilen kazılar tümüyle yatay planda yapılmıştır. Böyle bir kazının yapılmasındaki ana sebep, Suluin Mağarası terası üzerinde tek katlı bir Geç Neolitik Dönem yapısının ortaya çıkmasıdır. Bu özelliğiyle de Suluin Mağarası Kazıları sayesinde Anadolu arkeolojisinde ilk kez bir mağarada Neolitik Çağ kazısı gerçekleştirilmiştir.

Kızılın, çalışmaları eskiye dayanan¹⁵ fakat henüz sistematik kazıları yeni başlamış bir mağara kazısıdır. Yalçınkaya (1995) tarafından Epi-paleolitikte bağlanan mağaranın, 2017 yılında Metin Kartal tarafından başlatılan kazıların ilk sonuçlarına göre ya Geç Üst Paleolitik ya da Erken Epi-paleolitikle nitelenebilecek kültürel katlaşımına bağlanabileceği ifade edilmiştir¹⁶. Daha sonra yapılan çalışmalar sonucu Kızılın Mağarası'nın MÖ 14956±52 C¹⁴ tarihine sahip bir Epi-paleolitik yerleşimi olduğu kanıtlanmıştır¹⁷. Kızılın Mağarası Kazıları henüz yeni bir kazı olması sebebiyle kronolojik verilere ulaşmak amacıyla dikey kazı metodunun uygulandığı bir kazıdır.

Son zamanların en önemli keşiflerinden biri olan Eşek Deresi Mağarası, Orta Toros Dağlarının bir diğer Epi-paleolitik istasyonu olarak kaydedilmiştir¹⁸. Pleistosen'in içinde dahi Akdeniz ve Karadeniz'in yerleşime genel olarak elverişli olması sebebiyle¹⁹ Akdeniz Bölgesinin doğusunda kalan

10 Yalçınkaya 1992.

11 Kökten'in gerçekleştirdiği kazılar ve aradan geçen zaman içinde mağarada gerçekleşen çeşitli kazılar sonucunda geriye kalan arkeolojik dolguların durumu, kazıların büyük ölçüde dikey olarak yapılmasına sebep olmuştur. Böylece stratigrafik dizilimin nasıl meydana geldiğinin anlaşılması ve kültürel yapılanmanın ortaya konulabilmesi sağlanmıştır.

12 Déroche 1992.

13 Kuhn-Güleç-Kılınç 1999.

14 Taşkıran-Aksu 2009; Taşkıran-Özçelik-Kösem-Erbil-Aydın 2016.

15 Kökten 1959, 11.

16 Kartal 2019, 415.

17 Erbil-Kartal-Ağırsoy 2021, 143.

18 Altınbilek-Algül-Kaycı-Balcı-Tümer-Ünlü-Ulaş-Özbudak 2021, 139.

19 Kuhn-Dinçer-Balkan-Atlı-Erturaç 2015.

bu bölgede Epi-paleoliğin kültür kalıntılarının bulunması şaşırtıcı değildir. Eşek Deresi Mağarası, terasından alınan hayvan kemikleri üzerinde yapılan C¹⁴ tarihlendirme çalışmaları sonucunda MÖ 10771-10631 tarih aralığı elde edilmiştir²⁰. Söz konusu tarih aralığı *Natufian* süresince birkaç defa meydana gelen iklimsel dalgalanmaların içinde kalmaktadır ve Yakın Doğu Kronolojisi içinde Geç *Natufian* zaman aralığına denk düşmektedir. Eşek Deresi Mağarası Kazıları da tıpkı Kızılın Mağarası Kazıları gibi dikey yönde uygulamanın yapıldığı bir mağara kazısıdır.

Anadolu Arkeolojisinde yeni başlayan ve Epi-paleolitikle ilişkilendirilen başka mağara kazıları da vardır. Bu kazılar yeni başlamış olup henüz yatay planda bir kazı sistemiyle kronolojileri oluşturamamışlardır. Söz konusu kazılar arasında İzmir’de Balık Mağarası ve Bilecik’te yer alan Gedikkaya Mağarası bulunmaktadır.

Yatay Plan Kazısı Nedir? Yararları Nelerdir?

“Yatay Plan Kazısı” mağara arkeolojisinde uygulanabilecek bir yöntem olarak kaydedilmelidir. Mağaralarda iskân oldukça uzun süren bir zaman aralığı içinde gerçekleşmekte ve buna bağlı olarak da stratigrafik dizilim birbirinden hem kültürel hem de jeolojik olarak ayrılmaktadır. Bu iki yapılanmanın içindeki değişimlerin daha net ve yaşama dair unsurlarının bir bütün olarak görülebilmesi için “yatay plan kazısı” yönteminin uygulanması, elde edilecek verilerin daha verimli değerlendirilmesinde faydalı olacaktır. Bu yöntemin kendisiyle birlikte “planimetrik kazı yöntemi”nin uygulanması da söz konusu verilerin geçmişe yönelik olarak defalarca yeniden göz önünde bulundurulabilmesini sağlayacaktır.

Yatay planda yapılan ve planimetrik kazılar, dikey kazılardan daha uzun sürmektedir. Bunun yanı sıra herhangi bir yerleşim katının bir bütün olarak görülebilmesi ve buluntularının hem sit içindeki konumlarının iyi bir şekilde analiz edilebilmesi hem de söz konusu buluntuların birbiriyle olan ilişkilerinin anlaşılması için yatay planda planimetrik kazı sisteminin tercih edilmesi önemlidir. Özellikle mağara içindeki sedimantasyonun süresi ve hızı diğer arkeolojik sitlerin bu özellikleriyle karşılaştırılacak olursa, mağara kazılarında söz konusu bu iki kazı sisteminin birlikte uygulanması zorunlu hale gelmektedir.

Yatay planda kazı yapmanın değerlendirmeye en büyük katkısı, kazısı yapılan dönemin yaşam düzleminin tüm unsurlarını bir bütün olarak görme olanağını sağlamasıdır. Ocak(lar), mezar(lar), işlik yerleri, üretim artıkları ve yapısal düzenleme elemanları veya yapı kalıntıları, çöplük(ler) ve diğer tüm unsurlar eş düzlem üzerinde görülebilir. Bunların tümü buldukları yerde x, y ve z koordinatları alınarak milimetrik kâğıtlara işlenir. Sonuçta tüm antropojenik ve diğer unsurlar artık koordinat sisteminde yerlerine konulmuştur ve daha sonradan gelecek tüm materyallerdeki tipolojik değişimler, azalmalar ve çoğalmalar net bir şekilde görülebilir hale gelir. Bununla birlikte C¹⁴ gibi yaşlandırma yöntemlerine ilişkin örneklerin dolgu içinden alınması ve bunların yerlerinin de yatay düzlemde koordinatlarının alınarak belirlenmesi; ayrıca bu tür örneklerin kimyasal kirlenmeye uğramamış olan yerlerden seçilmesi, yatay planda planimetrik yöntemle kazı yapılmasıyla elde edilecek faydalardandır.

Yatay plan kazılarının bir diğer faydası, çok parçalı olarak ele geçen arkeolojik materyalin onarım ve koruma işlemlerinin daha pratik bir uygulamayla gerçekleştirmeye olanak vermesidir. Çeşitli şekillerde parçalanmış ve dolgu içinde yer değiştirmiş arkeolojik materyalin her parçasının planimetrik olarak yatay düzlemde belirlenmiş olması, parçaların bir araya getirilmesini,

20 Altınbilek-Algül-Tümer-Ulaş-Özbudak-Şahin 2021, 143.

temizlenmesini ve onarımını kolaylaştıracaktır. Onarım süresinin azalması, onun dış etkenlerden en kısa sürede uzaklaştırılarak koruma altına alınmasını da sağlayacaktır. Bununla birlikte ele geçen tüm arkeolojik buluntuların benzer düzlemlerden ele geçmiş olanlarının stratigrafik olarak raflarda muhafaza edilmesi, ileri düzeyde yapılacak analizlerin gerçekleştirilmesinde kolaylık sağlayabilecektir.

Yukarıda “yatay plan kazıları”na genel bir bakış açısı yakalamak için bazı noktalara vurgular yapılmıştır. Tüm bu genel çerçeveyi oluşturan yöntemler ve gerekliliklerin bir kazı sistemi olarak başlangıcından itibaren aralıksız uygulandığı Direkli Mağarası kazıları hakkında bir örnekleme çalışması aşağıda verilmiştir.

Kazı Tarihçesiyle Direkli Mağarası (1959/2007-2016)

Direkli Mağarası Kazıları 2007 yılında başlatılmıştır ve kesintisiz sürdürülmektedir. Direkli Mağarası 1959 yılında Kökten tarafından keşfedilmiş ve kısa süreli bir sondaj kazısı ile tanımlanmıştır²¹. 2006 yılında “Kahramanmaraş ili ve ilçeleri Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması Projesi” kapsamında ziyaret edilmiş²² ve 2007 yılından 2009 yılına kadar Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü başkanlığında; 2010 yılından itibaren de Bakanlar Kurulu Kararlı Kazı statüsünde çalışma ekip üyelerimiz tarafından sürdürülmektedir²³.

1960 yılında Kökten tarafından yayınlanan bir makalede²⁴ Direkli Mağarası'nın “Aurignacien” kültürle nitelendiği yazılmıştır, ancak söz konusu materyallerin günümüze ulaşan herhangi bir parçası bulunmamaktadır. Yukarıda sözü edilen makaledeki “Aurignacien” tanımının test edilmesi için 2006 yüzey araştırması sırasında mağara ziyaret edilmiş ve mağaranın yüzeyinden toplanan “yanmay” olarak tanımlanan geometrik mikrolitik örneklerinin fazlalığı dikkat çekmiştir²⁵. Bu mikrolitiklerin tipolojilerinin Yakın Doğu'daki pek çok sitten ve Anadolu'da Öküzini Mağarası'ndan tanıdığımız Epi-paleolitik materyalleri ile örtüştüğü gözlemlenmiş ve mağarada kazıların yapılması planlanmıştır.

Direkli Mağarası, Kahramanmaraş-Kayseri karayolunun 45. km'sinde bulunan Döngel Köyü (şu anda Oniki Şubat Belediyesi'ne bağlı bir mahalledir) sınırları içinde bulunan Yukarı Döngel'de doğal yollardan meydana gelmiş bir mağaradır (Resim 1-2). Mağaranın ağız kısmı güneye bakmakta olup “sıcak tip” mağaralardandır. Bu özelliğiyle mağara kışın sıcak yazın serindir.

Mağaranın kazılarına başlanmadan önce, yatay düzlemde planı çıkarılmıştır. Bu işlem bir nivo, 400 grad'lık açölçer ve şerit metreyle yapılmıştır. Yatay plan, mağaranın doğu duvarının güneydoğu köşesine “sıfır noktası” sabitlenerek, yatay düzlemde 10 gradlık aralıklarla mağara duvarına işaretlenen noktaların birleştirilmesi ve bu noktaların merkezden nivo sarkacına olan uzaklığı ölçülerek yapılmıştır (Plan 1); bu işlemin ardından kuzey-güney(Y)/doğu-batı(X) yönü/koordinatlarında havadan çekilmiş tellerin üzerine 1'er metre arayla alınan noktaların, dolgu üzerine iz düşümleri belirlenerek birer metrekarelik plan kareler oluşturulmasıyla gerçekleştirilmiştir.

21 Kökten 1960.

22 Erek 2008.

23 Erek 2012.

24 Kökten 1960, 47-48.

25 Erek 2008, 10-11.

Mağaranın içinde 1959 yılında açılmış sondaj çukuru ve daha sonraki yıllarda düzenleme için açılmış çukurların yaptığı deformasyonun (Resim 3) ortadan kaldırılması için tüm plan karelerde planimetrik kazı sistemi ile kazı yapılarak, öncelikle *in situ* ve *non-in situ* sedimanların net bir şekilde ortaya konulması hedeflenmiştir. Tüm plan karelerde üçer santimetrelik ilk iki ve dört santimetrelik son seviyenin bir arkeolojik ünite olarak kabul edilmesiyle kazılar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte her arkeolojik seviye kendi içinde jeolojik özellikleri de takip edilerek kazılmış ve her jeolojik ünitenin sedimanı ayrı ayrı toplanılarak elenmiş ve ayıklanmıştır. Tüm plan kareler sırayla ve yan yana kazılmıştır.

Önemli bir örnekleme olması açısından B5/7 plan karesinin kazısı ve sonucuna ilişkin değerlendirmeyi sunmak açıklayıcı olacaktır: B5, plan karenin adı, 7 ise arkeolojik seviyeyi ifade etmektedir (B5/7). 7. arkeolojik seviye a, b ve c olmak üzere üç aşamada kazılmış ve her aşamanın materyalleri ayrı ayrı toplanılmış ve paketlenmiştir. B5 karesinin bir sonraki karesi B6, çevresindeki diğer kareler ise C5 ve B4 plan kareleridir. Bunlar da sırayla kazılmış ve tüm plan kareler eş seviyeye gelinceye kadar kazı bu şekilde sürdürülmüştür. Bu şekilde devam eden kazılar sonucunda Direkli Mağarası'nda endüstriyel değişimler yontmataş materyalleri üzerinde tespit edilmiş olmakla birlikte, 7. arkeolojik seviyenin sonunun yani -133,8cm kodunun bir oturma tabanı olduğu ortaya çıkmıştır.

7. arkeolojik seviyenin 2009 yılında gerçekleştirilen kazıları sonucunda önemli bir buluntu ele geçmiştir. "Ana Tanrıça" olarak kaydedilen heykelciğin önemini açıklamak için üç unsurdan bahsetmek gerekir:

- Heykelciğin hammaddesinin kilden yapılmış olması;
- Heykelciğin kontrollü bir ateşle pişirilerek sertleştirilmiş olması;
- Gerçek olmayan bir görüntüde kadının tasvir edilmiş olması.

Esasında bu heykelciğin bir "tanrıça" özelliğinden çok kadını temsil ediyor olması göz önünde tutulmalıdır. Söz konusu edilen 7. arkeolojik seviye MÖ 10730 cal. tarihine aittir²⁶. Bu heykelciğin hemen yakınında yer alan ve B3 plan karesi içinde yer alan, üç kenarı yassı taşlarla örülü ocak da 7. arkeolojik seviyede açığa çıkmıştır²⁷. Bununla birlikte yine 7. arkeolojik seviyenin G6/7. arkeolojik seviyesinde başlayarak 8. arkeolojik seviyenin devamında görülen bir diğer ocak Direkli Mağarası Epi-paleolitik seviyelerinin önemli buluntuları arasındadır. Ayrıca B-C/11-12 karelerinin 6. ve 7. seviyelerinin içinde kalan küvet biçimli "taş örgülü mezar" da yine Direkli Mağarası dolguları içinde Epi-paleolitik dönem yaşama tabanının varlığını kanıtlayan unsurlardır²⁸.

Direkli Mağarası Kazıları'nın başladığı 2007 yılından, 2016 yılına kadar sürdürülen planimetrik kazı sisteminin avantajlarının açıkça çok önemli faydaları olduğunun bir kanıtı olarak, Anadolu arkeolojisinde mağara için yapı kalıntılarının en erken örneklerinden biri de açığa çıkarılmıştır (Plan 2). Söz konusu bu yapıların bulunduğu seviyelerden alınan karbon örneklerinden yapılan C¹⁴ analiz sonuçları, yapıların ve çevresinde bulunan *in situ* buluntuların MÖ 12540'a ait olduklarını göstermiştir.

26 Erek 2014, 156.

27 Erek 2017, 385; Levha 4A.

28 Erek 2017, 382; Levha 1A.

Direkli Mağarası 2017-2020 Yılı Kazıları

Direkli Mağarası'nın 2017 yılı kazıları²⁹, esas olarak mağaranın "Güney Plan Kareleri" olarak kaydedilen karelerinde gerçekleştirilmiştir (bk. Plan 3). 2018 yılı kazılarına hazırlık olması amacıyla da Kuzey Plan Kareleri'nden F-G/3-4-5-6 ve Batı Duvarı Önü Mezarlık Alanı'ndan B/14, C-D-E/13-14 plan karelerinin kazıları gerçekleştirilmiştir.

Güney plan karelerinde gerçekleştirilen 9. arkeolojik seviyenin kazıları sonucu üçüncü bir yapı kalıntısına daha ulaşılmıştır (Resim 4). Bu yapı 2016 yılı kazılarında açığa çıkartılan 1 ve 2 no.lu yapılardan daha oval bir taş dizisine sahip olup, ayrıca daha iri taşlardan oluşmuştur. Bu yapı kalıntısının giriş kısmı kuzeye bakmaktadır. 2016 yılında bulunan 2 numaralı küçük yapının ise giriş kısmı doğuya bakmaktadır. Bu durum, yapıların belirgin bir standart altında oluşturulmadığını ortaya koymakla birlikte bunların işlevlerinin kesin olarak açığa çıkarılması için ileri düzey analizlerin sonuçlanmasını beklemek gerekmektedir.

3 numaralı taş yapı dizisinin hemen dışında sansar (martes foïna) olabileceği tahmin edilen bir hayvana ait kafatası ve kemik parçaları bulunmuştur (Resim 5). Güney plan kareleri içinde bulunan bu yapı kalıntısının hemen kuzeybatı ucunda, *in situ* durumda kalkerden yapılmış bir keski ele geçmiştir (Resim 6). Keskinin yaklaşık boyu 30 cm olup, ağız kısmının sadece bir tarafa doğru eğimlendirildiği açık bir şekilde görülmektedir (Resim 7).

Güney plan karelerinden H-I-J/9-10-11 plan karelerinde kazılar -149,8 cm kodunda bırakılmıştır. Bunların dışındaki H-I-J-K-L/7-8 plan karelerinde ve L-K/10-11 plan karelerinde kazılar -153,8 cm kotunda sonlandırılmıştır (Resim 8).

2018 yılı kazıları mağaranın kuzey plan karelerinde ve batı duvarı önünde bulunan plan karelerde gerçekleştirilmiştir (Plan 4). Söz konusu kuzey plan kareleri -149,8 cm kotuna indirilmiş ve böylece daha önce açığa çıkarılan yarı yuvarlak yapı dizilimleriyle eş düzleme ulaşılmıştır. Kuzey plan karelerinde de bazı taş dizilerine ulaşılmıştır. Bunlardan dikkat çekici olanı B3-B4 plan karelerinde olmaktadır. Bu karelerde yer alan taş dizileri, diğerlerinden çok daha küçük bir alanı kaplamaktadır (Resim 9). Bu taş dizilerinden biri (1 numaralı) mağaranın doğal kayaçlarıyla uyumlu bir yapıya sahiptir ve oluşturulmuş kapalı mekânın bir de girişi bulunmaktadır. Bu giriş aralığının merkezinde ve yapının içinde *in situ* bir biçimde çakmaktaşıdan yapılmış materyaller ele geçmiştir (Resim 10 ve 11). Diğer iki taş dizisi ise bir yaşam alanı olmaktan çok başka bir işleve sahip olmalıdır. 2 numaralı taş dizisi yedi adet dik olarak yerleştirilmiş taş dizisinin ortasına yerleştirilmiş yassı bir taştan ibarettir. Bu dizilimin batı ucunda da devrilmiş üç adet yassı taş bulunmaktadır. Bu görüntü, doğu batı aksında bir dikdörtgen yapıyı ifade etmektedir. Bir insan uzanımı görüntüsü veren taş dizilimiyle ilgili daha fazla kazı yapılmamış, mevcut diğer kare kotlarıyla eş düzlemde bırakılmıştır. Bunun sebebi, yatay plan kazısı yapılırken, tüm buluntuların çevresindeki diğer buluntu ve yapılarla olan genel konumunu ortaya koyabilmektir. 2 numaralı taş dizisinin genel ölçüleri, 2016 yılında açığa çıkarılan Batı Duvarı önündeki C ve D13,14 plan karelerindeki mezara benzer büyüklüktedir. 2008-2009 yıllarında ise söz konusu plan karelerden yassı taş baltalar ele geçmiştir. Ayrıca B3,4 karelerinin hemen

²⁹ 2017 yılı kazıları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yatırım Bütçesi'nden ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nın Kazı ve Yüzey Araştırmalarını Destekleme Fonu'ndan finanse edilmiştir. Söz konusu kurumların Direkli Mağarası Kazılarına vermiş olduğu destekten dolayı teşekkürlerimizi burada sunmayı bir borç bilmekteyiz.

yakınında, B5/7. arkeolojik seviyede 2009 yılında ele geçen “pişmiş topraktan kadın figürünü” de bu alanın uzun süreli özelleşmiş bir alan olarak kullanıldığını göstermektedir.

2018 yılı buluntuları arasında C5/9b arkeolojik seviyesinde bulunan bir “boğumlu dilgi”, 2017 yılında fark edilmeye başlanan ve 2018’de yapılan kazılarda kültürel değişimin varlığını gösteren bir buluntudur (Resim 12). Bu buluntu, Üst Paleolitik Dönem’in belirteçlerinden biri olarak kaydedilen boğumlu dilgidir. Bu ve benzer materyaller az sayıdadır ancak sayısal olarak dilgi teknolojilerinin belirginleşmeye başlaması, bunları kültürel bir değişimin habercileri olarak kaydetmemize olanak tanımaktadır.

Direkli Mağarası kazıları, mağaranın içinde barındırdığı kültür dolgularını açığa çıkarmayı ve söz konusu dolgulardaki kültür materyallerini tanımlayarak Anadolu ve çevre bölgelerdeki benzer kültürlerle olası bağlantıları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşabilmenin en önemli unsurlarından biri de Epi-paleolitik Dönem’in vazgeçilmez tanımlayıcısı olan yontmataş materyalleridir. Bu materyaller, “yarım aylar” olarak bilinen geometrik mikrolitiklerdir. 2007-2015 yılları arasında söz konusu dönemin tanımlayıcısı olan bu endüstriye ait buluntular ele geçmiştir. Ancak 2016 ve 2017 yıllarında, özellikle de 2017 yılı kazı sezonunda endüstride önemli bir değişim olduğu gözlemlenmiştir. Önceki yıllarda Yakın Doğu’nun Erken *Natufian* kültürüyle benzerlik taşıyan ve yarımayların baskınlığıyla tanımlanan kültürün varlığı, yarımayların sayısındaki ciddi azalış ve daha çok yonga ve sırtlı dilgiciklerin sayısal olarak artışıyla şekil değiştirmiştir. Olasılıkla bu buluntular Epi-paleolitik’in Anadolu’ya özgü bir erken dönemi veya Geç Üst Paleolitik’in geç bir evresini işaret etmektedir. Mağaranın genelinde 9. arkeolojik seviyenin sonuna ulaşıldığında, bu değişimin net bir şekilde yorumlanması mümkün olacaktır.

Sonuç

Anadolu Tarih Öncesi araştırmalarının geçmişi çok uzun bir zaman dilimine yayılmış gibi görünse de esasen çok yeni bir araştırma alanı olarak göz önüne alınmalıdır. Özellikle de Paleolitik Çağ araştırmalarındaki manzaraya bakacak olursak yüzey araştırması sonuçları haricinde mağara kazılarındaki sayısal azlık, bu tip bir araştırma alanının uygulamaları, standartlaşmış yöntemleri ve terminolojide ortak bir dilin kullanılmasındaki bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Ancak son 20 yıl içerisinde Tarih Öncesi Arkeolojisi’nin Neolitikleşme süreciyle ilgili olan araştırmalar kadar olmasa da Paleolitik Çağ ve Epi-paleolitik Dönem araştırmalarında ve kazılarındaki sayısal artış sevindiricidir.

Anadolu coğrafyası, karst yapılarıyla mağara oluşumlarına son derece elverişli bir jeomorfolojik yapıya sahiptir. Nasıl ki Pleistosen’in tamamında bu coğrafya insan yerleşimine olanak tanıyacak kadar bereketli ve yaşanabilirse, söz konusu insanların barınmasını sağlayacak kadar uygun koşulları olan mağaraları da bulunmalıdır. Antalya Karain Mağarası kadar bereketli ve tanımlayıcı ikinci bir Karain Mağarası’nın keşfi; ya da Yarımburgaz kadar tanımlayıcı hayvan türleriyle birlikte Alt Paleolitik’in en erken dönemlerine ait materyal kültür buluntularını içeren ikinci bir Yarımburgaz Mağarası’nın keşfi olasıdır ve bu keşiflerin Anadolu arkeolojisinde çığır açacak kaynaklara aday olması beklenmektedir. Bu kaynaklara ulaşıldığında da bazı rehber uygulamaların kayıt altına alınması ve geliştirilerek kullanılması gerekecektir. Direkli Mağarası kazı sistematığı uygulamaları, yatay plan kazıları sonucunda mağara içlerinde insana dayandırılan çok farklı yeteneklerin ve bu yetenekler sonucunda ortaya çıkan yaşam ve ölüme dair pek çok pratiğin görülmesini sağlamıştır.

Mağaraların esasında bir yerleşim yeri olduğunu kanıtlayan verilerin başında mağara içindeki yapı düzenlemeleri gelmektedir. Dikkatle bakıldığında mağaraların kapalı birer mekân olmasına karşın içlerinde gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerin, sosyal bir topluluğun özelleşmiş uygulamalarını yansıtan iskânlar olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Direkli Mağarası yapısal düzenlemeleri arasındaki taş dizilerinden oluşmuş yarı-yuvarlak mekânların, içinde yaşamaktan çok farklı bir uygulamanın karşılığı olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Özellikle 2 numaralı yapının içinde saptanan ayı ve sansar (martes foina) kafatasları dışında herhangi bir buluntunun olmaması durumu, tin veya majik uygulamaların Anadolu'daki yansımalarının erken örnekleri arasındadır.

Yatay planda kazı yapılmıyaydı durum nasıl olabilirdi? Söz konusu yapının bir plan karede (1 m²) kalan kısmında yapının bir sıra taş dizisi, diğer plan karede ağaç keskininin bulunduğu diğer kısmı ya da başka bir plan karede sansar (martes foina) ve ayı kafatası ele geçecekti. Böyle bir dağılımda mekânın analizini gerçekleştirmek çok da olası görünmemektedir. Dikey kazının sonuçları materyal kültür analizini desteklemekle beraber bütünde insan davranış modellerini açıklamakta yetersiz kalacaktır.

Direkli Mağarası “yatay plan kazı sistematigi”nin en önemli artlarından biri de 8A ile 8C arkeolojik seviyeleri arasındaki 3 cm’lik buluntusuz bir tabakanın, mağaranın genelinde hemen hemen aynı kot içinde saptanmasını sağlamasıdır. Aşağı yukarı 18.000-17.000 yıl önce sona eren Son Buzul Doruğu’nun (Last Glacial Maximum) hemen ardından gelen *Oldest Dryas* adlı soğuma evresi sonrasında bir inter-stadial evreden bahsedilmektedir. Bu evre kendi içinde iki ısınma bir soğuma aşamasına sahiptir. Bunlar sırasıyla, *Bölling*, *Older Dryas*, *Allerød* evreleridir. *Allerød* evresinden sonra ise Epi-paleolitik’in geç evresiyle yaşıt ve niteleyici olan *Younger Dryas* soğukluk ve kuraklık evresi gelmektedir. Art arda gelen bu iklimsel değişkenliklerin Yakın Doğu’da Geç veya Son Üst Paleolitik Dönem ile *Natufian* arasında bir boşluğun olmasına neden olduğu çok açıktır³⁰. Özellikle yukarıda sözü edilen ve süresi tahmin edilen *Older Dryas*³¹, *Bölling* evresinden *Allerød*’e kadar ani iklimsel katastrofik olayların çokluğu da dikkate alındığında aynı durumun Anadolu’da da olmaması durumu bir sürpriz olur. Direkli Mağarası’nın *Younger Dryas* öncesindeki bir süreçte kısa süreli de olsa iskân edilmeden kalmasındaki sebep de bu olmalıdır. Direkli Mağarası’nda yatay plan kazı sistematigiyle bu boşluk yakalanmıştır. Son Üst Paleolitik’in son evrelerinin Epi-paleolitik karakterlerle yakından benzer olması, Yakın Doğu’da olduğu gibi Anadolu’da da benzer bir Epi-paleolitik tanımlama eğilimini ortaya çıkardığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yakından benzerliğe rağmen evreleri birbirinden ayırmada ölçüt olarak Son (Final) Üst Paleolitik’te sırtlı dilgi/dilgiciklerin sayısal çokluğu ve mikrolitiklerin azlığına karşılık Epi-paleolitik’te durumun tam tersi olduğu savı kullanılabilir³².

Orta Toroslardaki Epi-paleolitik istasyonların sayısındaki artış, dönemin yerleşim yoğunluğu, insanın adaptasyonu, yontmataş endüstrisindeki değişim, belirlenmiş üretim stratejileri ve modellerin ortaya konulmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte söz konusu istasyonlarda bu tip benzer jeolojik ve arkeolojik boşlukların stratigrafik olarak saptanması durumu yatay plan kazı sistematigi yoluyla ortaya konulabilecektir. Bu aynı zamanda Anadolu’da bir Epi-paleolitik tanımlamasının geniş bir bant içinde yapılmasına da yol açacaktır.

30 Byrd 1998, 64; Grosman-Munro 2017, 699.

31 Burroughs 2005, 319.

32 Bar-Yosef 1970; Erek 2010, 7.

KAYNAKLAR

Altınbilek Algül-Kaycı-Balcı vd. 2021

Altınbilek Algül, Ç.-Kaycı, O.-Balcı, S.-Ünlü, Y.-Ulaş, B.-Şahin, F.-Özbudak, O., “The Preliminary Report on The 2019-2020 Seasons of The Central Taurus Prehistoric Research Project”, *Anatolica Antiqua*, XXIX, 129-148.

Arsebük-Howell-Kuhn vd. 2010

Arsebük, G.-Howell, F. C.-Farrand, W. R.-Özbaşaran, M.-Stiner, M. C., *The Caves of Yarımburgaz: Geological Context and History of Investigation, Culture and Biology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, ed. F. C. Howell, G. Arsebük, S.L. Kuhn, M. Özbaşaran, M. C. Stiner, Ege Yayınları, İstanbul.

Arsebük-Howell-Özbaşaran 1990

Arsebük, G.-Howell, F. C.-Özbaşaran, M., “Yarımburgaz 1988”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I Ankara, 9-38.

Arsebük-Howell-Özbaşaran 1991

Arsebük, G.-Howell, F. C.-Özbaşaran, M., “Yarımburgaz 1989”, *XII. Kazı “Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 17-41.

Arsebük-Howell-Özbaşaran 1992

Arsebük, G.-Howell, F. C.-Özbaşaran, M., “Yarımburgaz 1990”, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 9-38.

Bar-Yosef 1970

Bar-Yosef, O., *The Epi-paleolithic Cultures of Palestine*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harvard University, USA.

Burroughs 2005

Burroughs, W. J., *Climate Change in Prehistory*, Cambridge University Press, New York.

Byrd 1998

Byrd, B. F., “Spanning The Gap from The Upper Paleolithic to The Natufian: The Early and Middle Epi-paleolithic”, *The Prehistoric Archaeology of Jordan*, ed. D. O. Henry, *BAR International Series* 705, 64-82.

Déroche 1992

Déroche, A. M., “Üçağızlı Mağarası Kazıları ve Çevre Araştırmaları”, *XIII Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 71-83.

Erbil-Kartal-Ağırsoy 2021

Erbil, E.-Kartal, G.-Ağırsoy, Z. B., “A New Settlement from The Epi-paleolithic Period: The Operational Sequence and Techno-Typology of The Knapped Stone Industry at The Kızılın Site (Antalya, Turkey)”, *Lithic Technology*, Vol 46, No:2, 143-163.

Erek 2008

Erek, C. M., “Levant-İç Anadolu Arasındaki Prehistorik Bağlantılarda Amik-Maraş Çöküntü Alanının Önemi”, *OLBA XVI*, 1-22.

Erek 2010

Erek, C. M., "A New Epi-paleolithic Site in The Northeast Mediterranean Region: Direkli Cave (Kahramanmaraş-Turkey)", *ADALYA*, No:XIII, 1-17.

Erek 2012

Erek, C. M., "Direkli Mağarası Kazıları 2012", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C III, Ankara, 73-81.

Erek 2014

Erek, C. M., "Direkli Cave: The Significance of Fire and Female Figurines in the Paleolandscape during the Epi-paleolithic Period", *Seleucia Ad Calycadnum*, S. IV, 151-163.

Erek 2017

Erek, C. M., "Direkli Mağarası Epi-paleolitik Dönem Yaşamsal Alan Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Seleucia Ad Calycadnum*, Sayı VII, 377-395.

Güleç-Kuhn-Stiner 2002

Güleç, E.-Kuhn, S. L.-Stiner, M. C., "2000 Excavation at Üçağızlı Cave", *23. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 255-264.

Grosman-Munro 2017

Grosman, L.-Munro, N. D., "Natufian Culture: The Harbinger of Food-Producing Societies", *Quaternary of The Levant Environments, Climate Change, and Humans*, ed. Y. Enzel, O. Bar-Yosef, Cambridge University Press, New York, 699-708.

Hovasse 1927

Hovasse, R., "Yarımburgaz Mağarası-La Grotte de Yarim Bourgas", *Darülfünun Fen Fakültesi Mecmuası*, 5, 1-19 (Fransızca), 396-422 (Türkçe).

Kansu 1972

Kansu, Ş. A., "Yarımburgaz (Küçükçekmece-İstanbul) Mağarasında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Prehistorya Araştırmaları ve Tuzla Kalkolitiğinde Yeni Gözlemler", *VII. Türk Tarih Kurumu Kongreye Sunulan Bildiriler*, Seri IX, 1 (7), Ankara, 22-53.

Kartal 2019

Kartal, G., "2017 Yüzey Buluntuları Işığında Kızılın Yontmataş Endüstrisinin Tekno-Tipolojisi", *Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, 59.1, 398-427.

Kökten 1959

Kökten, İ. K., "Tarsus-Antalya Arası Sahil Şeridi Üzerinde ve Antalya Bölgesi'nde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında", *Türk Arkeoloji Dergisi*, VIII-2, 10-16, Levha X-XVII.

Kökten 1960

Kökten, İ. K., "Anadolu Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. X-1, 42-52, Lev. XXXIX-XLVI.

Kuhn-Dinçer-Balkan Athı vd. 2015

Kuhn, S. L.-Dinçer, B.-Balkan Athı N.-Erturaç, M. K., "Paleolithic Occupations of The Göllü Dağ, Central Anatolia, Turkey", *Journal of Field Archaeology*, Vol. 40, No:5, 581-602.

Kuhn-Güleç-Kılınc 1999

Kuhn, S. L.-Güleç, E.-Kılınc, F., “Exploratory Excavations at Üçağzılı Cave, Hatay Province”, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 63-75.

Özdoğan 1987

Özdoğan, M., “Yarımburgaz Mağarası 1986 Yılı Kazı Çalışmaları”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 323-346.

Taşkıran-Aksu 2009

Taşkıran, H.-Aksu, E., “Suluin Mağarası 2007 Yılı Kazısı”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C II, Ankara, 89-100.

Taşkıran-Özçelik-Kösem vd. 2016

Taşkıran, H.- Özçelik, K.-Kösem, M. B.-Erbil, E.-Aydın, Y., “2014 Yılı Suluin Mağara Kazıları”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 215-234.

Tümer-Ulaş-Özbudak-Şahin 2021

Tümer, H.-Ulaş, B.-Özbudak, O., “The Preliminary Report on the 2019-2020 Seasons of The Central Taurus Prehistoric Research Project”, *Anatolia Antiqua*, XXIX, 129-148.

Yalçinkaya 1986

Yalçinkaya, I., “1985 Yılı Karain Kazıları”, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 21-37.

Yalçinkaya 1992

Yalçinkaya, I., “1990 Yılı Öküzini Mağarası Kazıları”, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 55-70.

EKLER

Resim 1: Direkli Mağarası'nın Anadolu Platosu ve Yakın Doğu coğrafyası üzerindeki diğer önemli siteler arasındaki konumu.

Resim 2: Direkli Mağarası'nın kuzey-güney(Y)/doğu-batı(X) yönü/koordinatları üzerinden 1'er metre mesafeyle işaretlenerek dolgu üzerine düşürülmüş bir m²'lik kazı plan kareler.

Resim 3: Direkli Mağarası'nın 2007 yılında kazılarının başlamadan önceki durumu.

Resim 4: Güney plan karelerinde saptanılmış olan oval biçimli yapı kalıntısı ve yapının hemen dışında (küçük yuvarlak daireler içine alınmış) bulunan iki adet *martes foina*'ya (sansar) ait kafatasları.

Resim 5: *in situ* durumda bulunan 3 nolu yapı kalıntısı dışındaki *martes foina*'ya (sansar) ait kafatası.

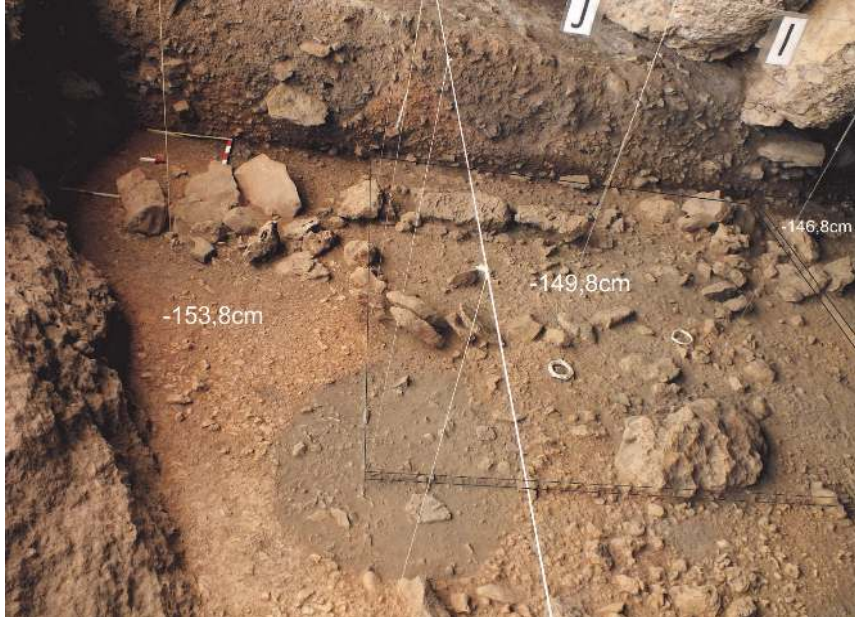

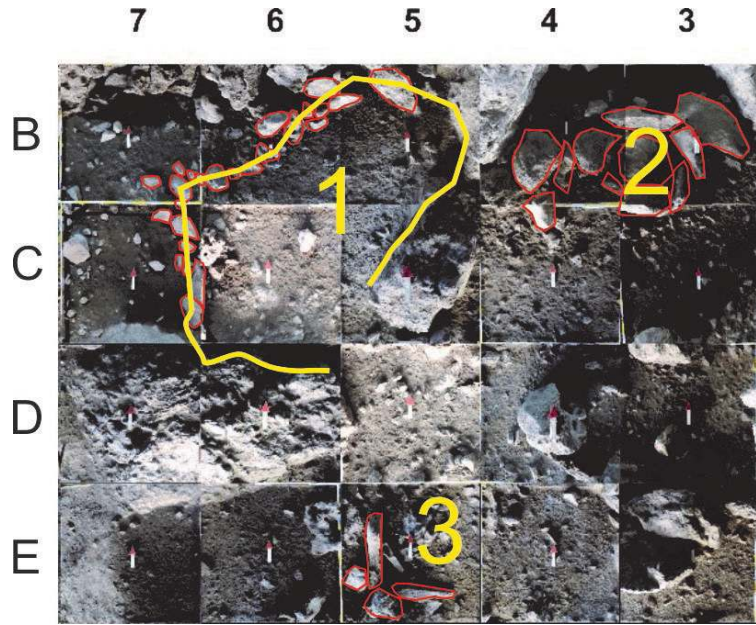
Resim 6: 3 nolu yapı kalıntısının hemen batısında ortaya çıkmış ağaç keski olarak tanımlanan sürtmetaş alet.

Resim 7: Ağaç keski.

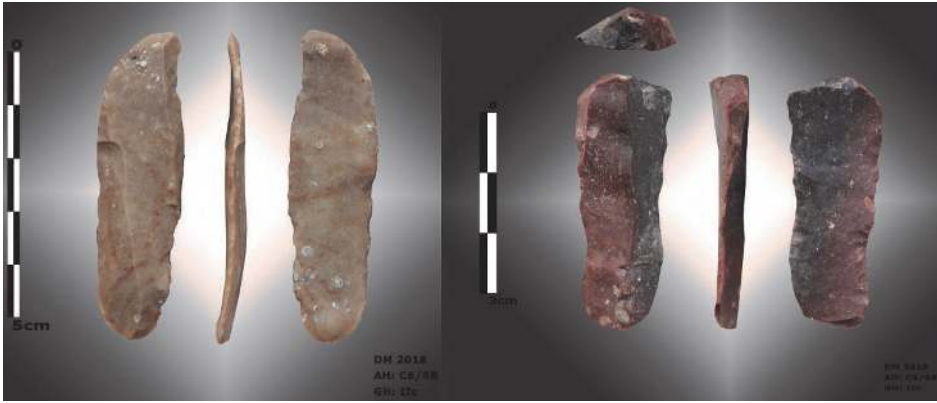
Resim 8: Güney Plan Karelerinde 2017 yılı kazıları sonundaki kot farklılıkları.

Resim 9: Kuzey Plan Karelerindeki 1, 2 ve 3 numaralı taş dizileri.

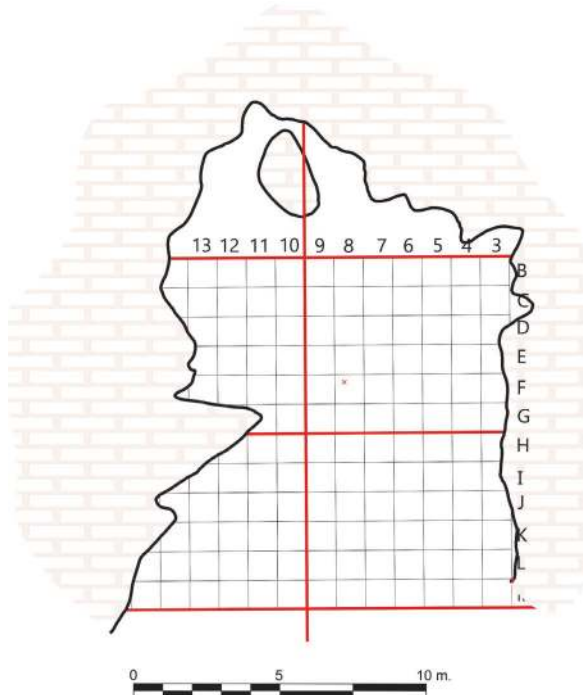
Resim 10: 1 numaralı taş dizisinin giriş kısmında bulunan *insitu* çakmaktaşı buluntular.

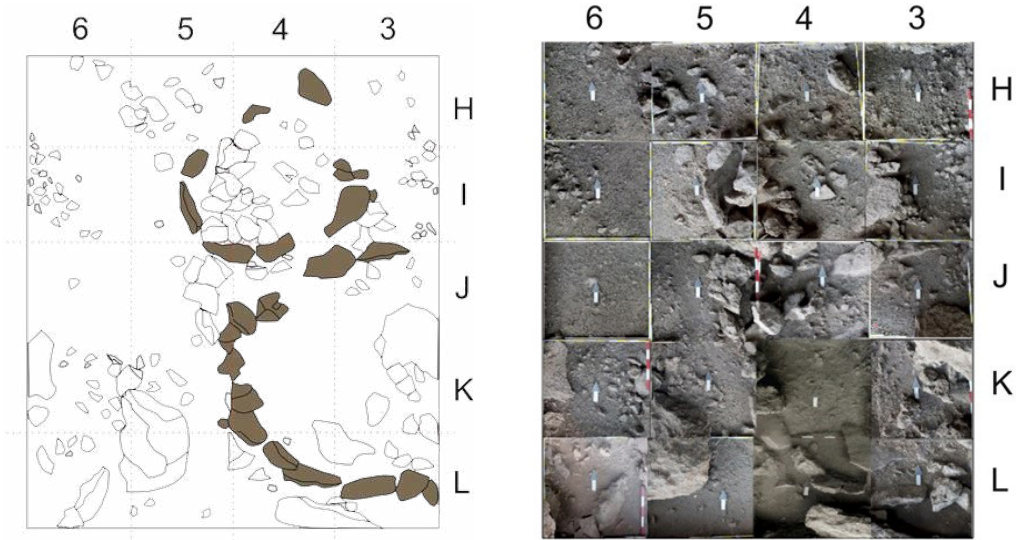
Resim 11: 1 numaralı taş dizisinin girişinde bulunan çakmaktaşı buluntular.

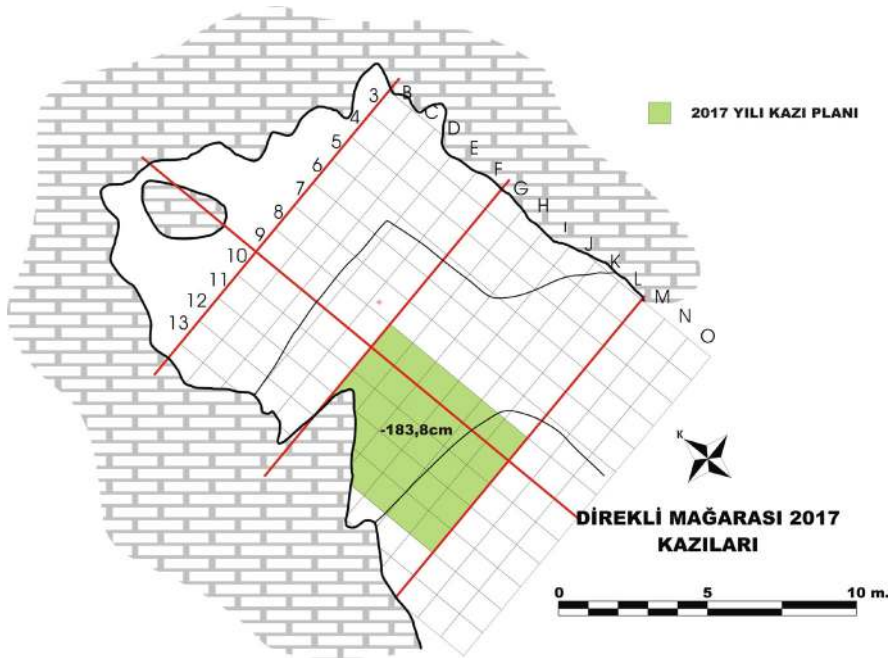
Resim 12: Uç formatında boğumlu dilgi.

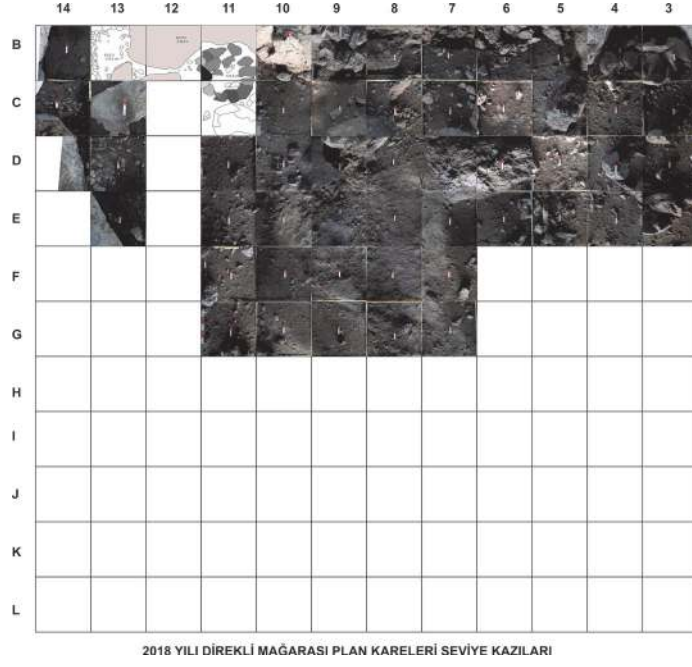
Plan 1: Direkli Mağarası'nın yatay düzlemdeki planı ve bir m²'lik kazı plan kareleri.

Plan 2: 2016 yılında açığa çıkan Direkli Mağarası yuvarlak planlı yapı kalıntıları.

Plan 3: Direkli Mağarası 2017 yılı kazılarının gerçekleştirildiği plan kareleri.

Plan 4: 2018 Yılı Direkli Mağarası Plan Kareleri kazıları.